

Сайтът **desebg.com** публикува интервю с журналистката Мария Дерменджиева и историка Момчил Методиев, автори на новото документално изследване, излязло на книжния пазар, [„Държавна сигурност – предимство по наследство”](#) – професионални биографии на водещи офицери. Двамата отговарят на въпроси на журналиста Христо Христов за подробности около съдържание и написването на книгата, с която се разбиват много митове на репресивния апарат на БКП и неговите ръководители.

Най-напред поздравления към двамата ви за този уникален труд! Колко време ви коства това изследване на досиетата на щатните ръководители на ДС и написването на книгата?

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Около четири години. Това включва проучването на кадровите дела, от които сме си водили бележки, оформянето на идеята как точно да конструираме книгата и самото ѝ подготвяне за печат и издаване.

Г-н Методиев, как се роди идеята за написването на този труд?

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Идеята се роди в Института за изследване на близкото минало заедно с д-р Георги Лазаров от САЩ (д-р Лазаров е известен български емигрант и хирург в Балтимор, издигнал със собствени средства след промените няколко паметника на жертвите на комунизма в България, сред които на музиканта Александър Николов – Сашо Сладура в Пловдив и на писателя Георги Марков – в София, бел. ред.),

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

който предостави първоначалната подкрепа за книгата, а след това се включи и д-р Марко Арндт, ръководител на Софийското бюро на фондация „Конрад Аденауер” (2011-2015). На тях, а и на всички, които участваха в процеса на създаването на книгата, сме много благодарни.

Наистина, работата по книгата ни отне доста време. Проблемът е, че личните кадрови дела (ЛКД) на офицерите от Държавна сигурност са изключително сух източник. Трупахме материал в продължение на дълго време, но не виждахме как този материал може да бъде обобщен, да бъде уплътнен в едно цялостно изследване, кои са общите характеристики на кадровата политика на Държавна сигурност. Имаше един период от 6 месеца, в който аз лично не виждах как ще успеем да излезем от тази задънена улица.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Не беше лесно да осмислим такова голямо количество информация и да изведем общите характеристики, на базата на които да изградим после тезите си.

С какво се сблъскахте? Имаше ли пропагандни клишета от прехода по отношение на лицата, ръководили ДС, които документите в архивите и по конкретно ЛКД-та опровергават? Питам ви за това, защото и до днес сме свидетели как определени фигури от ДС се представят като професионалисти, компетентни да дават мнения за проблемите на националната сигурност на днешна България.

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Споменавах съм и друг път, че аз подходах към това проучване с нагласата да срещна високия професионализъм поне на някои от тези хора, ако не на всички офицери от ДС. Трябваше ми известно време да проумея, че далеч не това са били качествата, необходими за назначаване и израстване в Държавна сигурност.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – След прочита на всички тези кадрови дела за нас стана ясно, че напрежението между стремежа към по-професионална работа на служителите на ДС и лоялността им към БКП се решава в полза на партийните интереси. Не успява да се наложи тенденцията за професионализация на кадрите, чрез повишаване на тяхната квалификация и намаляване на изискването за партийна лоялност. Вместо това се налага практиката назначаването на щатните служители в ДС да става на базата на протекции. Развива се една невероятна култура на непотизъм и връзкачество, в която

професионалните качества, способности и опит имат твърде ограничена роля.

Имате предвид, че назначенията в системата на ДС са идеологически подплатени?

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Първоначално назначенията са изключително идеологически подплатени. При първото поколение служители в Държавна сигурност почти всички са участвали по някакъв начин в т.нар. съпротива от периода преди 9 септември 1944 г., в самия преврат и последвалото „установяване на народната власт“. За второто и третото поколение водещо изискване остава идеологическата вярност, която се доказва чрез произход или роднински връзки. Така под прикритието на изискването за идеологическа вярност на преден план излизат връзките, контактите, уреждането. По този начин системата на ДС се запазва абсолютно затворена без външни фактори, които да променят облика ѝ.

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Ще добавя, че идеологията присъства в цялостния кариерен път на служителите, доколкото щатните служители на ДС са оценявани от две структури. Едната е ръководството – прекият ръководител или ръководителят на съответния отдел или управление. Втората структура е партийното бюро. Помним, че по времето на комунизма навсякъде по месторабота са създадени и функционират първични партийни организации. Системата на ДС не прави изключение и в отделните управления също функционират такива партийни организации, чиято цел е да следят за партийната дейност и лоялност на всеки един офицер, тъй като огромното мнозинство от офицерите от ДС са и членове на БКП или на комсомола.

Административните атестации са в повечето случаи формални, пълни с клишета. Трудно може по тях да различиш човек от човек. За разлика от тях партийните характеристики са по-нюансирани, с ясни изводи и много често именно те могат да определят развитието на един или друг щатен служител.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – От партийните характеристики може да научиш много повече детайли и да придобиеш по-реална представа за конкретния служител, отколкото от административните му атестации.

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Според мен служителите в ДС са се опасявали повече от партийната оценка, отколкото от атестациите на преките си ръководители. Въпреки че трябва много ясно да кажем – при второто поколение връзките и контактите вътре в системата на ДС или в партийното ръководство могат да надделеят над абсолютно всякакви негативни изводи от партийни характеристики или служебни атестации. Изкачването по кариерната стълбица зависи в по-голяма степен от произхода и контактите, от това къде са били и какво са правили родителите на служителя на 9 септември 1944 г., отколкото от всичко останало.

При това изследване потвърди ли се тезата, че Държавна сигурност е един вид „социален асансьор“, която в предишни изследвания сте развивал, г-н Методиев?

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Поддържам тезата си за „социалния асансьор“ преди всичко по отношение на секретните сътрудници. Държавна сигурност обещава социален възход на хората, привлечени към агентурния й апарат. Докато за офицерите може да се каже, че са част от нещо като „червена аристокрация“, ако мога да използвам едно такова определение – тъй като именно произходът им дава предимство при назначението.

За колко поколения служители в ДС може да се говори?

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Най-коректно е да говорим за две поколения. Първото поколение са хората, свързани със събитията преди и около 9 септември 1944 г., навлезли в системата в края на 40-те и началото на 50-те години. Второто поколение са служителите, които са назначени в ДС през 60-те и 70-те години. Условно може да се говори и за трето поколение – офицерите, които започват службата си през 80-те години и достигат до ръководни позиции по време на прехода.

Важно е да се отбележи, че първото поколение щатни служители оглавяват и управляват Държавна сигурност до 1989 г. Единственото изключение за началник на управление от второто поколение е ген. Георги Милушев, назначен за началник на Управлението за безопасност и охрана (УБО) – Пето управление на ДС, през 1986 г.

Докъде се простира изследването ви? Кои точно ръководители обхваща книгата?

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – В началото максималистичната ни цел беше да покрием началниците на управления и началниците на отдели. Бързо разбрахме, че това е непосилна задача. Някои от отделите се реструктурират постоянно, сменят им се имената и т.н. До началото на 60-те години има постоянни реорганизации, особено що се отнася до поделенията, отговарящи за вътрешната сигурност. Мария с много усилия успя да проследи и възстанови развитието на контраразузнавателните структури от този период.

Така или иначе се постарахме да покрием всички централни управления на ДС и ръководителите им, чиито ЛКД-та са запазени, защото има и такива, които не са налични. Например, делата на няколко от началниците на Първо управление на ДС – разузнаването. Включили сме и някои по-известни фигури от ДС, като Хрисан Христов, представян като голям нелегал, което се оказва абсолютна легенда. Или Райко Николов, чието име става популярно след 1990 г.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Ще допълня, че единият критерий беше да обхванем максимално висшия ръководен състав на ДС по управления. Вторият – да прегледаме делата на лица, станали публично известни след 10 ноември 1989 г. като ръководители на новите демократични служби за сигурност, като политически дейци или представители на бизнеса и неправителствения сектор. Такива примери са издигналите се в НСС и ДАНС Иван Драшков и Петко Сертов, Бриго Аспарухов – директор на Националната разузнавателна служба (1991-1997), Димитър Иванов, Чавдар Чернев, Чавдар Червенков, Ангел Кацаров и др. На следващ етап се концентрирахме върху справките за щата и кадровото състояние на Държавна сигурност, тъй като без тях не можехме да си позволим убедителни изводи за кадровата политика на службите.

Бихте ли посочили конкретни примери за идеологически обвързани назначения на първото поколение кадрови служители в ДС?

МАРИЯ ДЕРМЕДЖИЕВА: – Ще дам пример с ген. Нанка Серкеджиева, дългогодишен началник на Трети отдел „Картотека и архив“ на Държавна сигурност. В анкетния лист, в графата „Репресирани от фашистката власт“, тя изброява баща си и майка си и бащата и братята на мъжа си. В графата „Партизани“ посочва съпруга си и неговия

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

брат, своите двама братя и снахите си. Членовете на нейното семейство, включително и тя самата, както и съпругът ѝ, неговите братя и родителите му – всички те са т.нар. активни борци против фашизма и капитализма. Това са десет души от най-близкото ѝ роднинско обкръжение!

Говорим за единствената жена генерал в Държавна сигурност, която едвам е принудена да се оттегли от поста си през февруари 1990 г., след като подготвя документите за реда, по който трябва да се унищожат досиетата, одобрени от тогавашния министър на вътрешните работи ген. Атанас Семерджиев.

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Нанка Серкеджиева е примерът, с който започваме книгата. На 5 февруари 1990 г., в деня, в който е подписана втората заповед за прочистването на досиетата, министърът на вътрешните работи ген. Атанас Семерджиев на среща с ръководството на Държавна сигурност иска рапорт за напускането ѝ. Тя обаче категорично отказва.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Именно тогава тя казва: „Ние няма да се предадем, защото тази власт сме я взели със скъпи жертви, с много кръв и в никой случай няма да се предадем.”

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Проблемът е, че Семерджиев и Серкеджиева се познават още от партизанските години, и двамата са били в отряд „Антон Иванов”. След това и двамата се развиват в структурите за сигурност. И в началото на 1990 г. тя не може да проумее как е възможно единият да остане вътрешен министър, а другият да трябва да подаде рапорт за напускане. Цялата система от такива неформални и биографични връзки започва да се разпада и точно това тя не може да разбере. Според спомени на съвременници това за дълго влошава отношенията между тях.

Натъкнахте ли на следната тенденция: стига се до някакво провинение и следва партийна санкция и кариерно понижение. Не след дълго обаче тези наказания се отменят, дори и когато става въпрос за сериозни професионални пропуски в оперативната работа? Питам ви, защото в моята практика при проучването на архивите съм попадал на няколко подобни случаи.

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Доколкото сме се натъквали на наказания, тежките наказания са много малко. Единици са тези, които са излезли от системата преди навършване на възраст за пенсиониране, независимо дали са уволнени, или напуснали. Иначе масовите наказания, от „мъмрене“ до „непълно служебно съответствие“, общо взето се отменят година по-късно. Един такъв пример е Хрисан Христов. След като ДС го връща от Виена, за да го превърне в „герой“, той е назначен за служител в разузнаването, но е в постоянни простъпки, от които следват наказания, които след това се отменят. Отнема няколко години, докато началниците на ПГУ успеят да го пенсионираат, но не и да го уволнят дисциплинарно, въпреки всичките му прегрешения.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Ще дам и друг пример с небезизвестния Костадин Кюлюмов, един от създателите на Шесто управление на ДС за борба с идеологическата диверсия през 1967 г., който се опитва да стане и писател. Той е от първото поколение служители на ДС, многократно е получавал парични награди за активното си лично участие в ликвидирането на горянски чети.

В началото на 50-те години обаче неговият брат бяга в Гърция. В рапорт до началника на „Кадри“ Кюлюмов моли „изменника на родината Никола...“ вече да не бъде считан за негов брат, нарича го „кръвен враг“ и обещава да води още по-упорито „борбата с враговете“ на партията и родината. Въпреки това е изваден от състава на ДС и е назначен като началник на столичното Пето районно управление по Народната милиция. Няколко месеца по-късно Кюлюмов отново пише рапорт, този път до министъра Г. Цанков чрез Мирчо Спасов, тогава началник на Софийското окръжно управление на МВР. Отново повтаря, че се е отказал от собствения си брат, че го третира като всеки друг враг на народа и изменник на родината. Разказва надълго и нашироко за заслугите си към БКП – че е награждаван седем път за ликвидиране и залавяне на „бандити“ и че след като лично е „избил“ толкова много „бандити“, никакъв враг не може да му повлияе, пък било то и родният му брат. И моли да бъде върнат в ДС, защото е „зрял и оформен комунист“, обича службата и се е „срастнал“ с нея. След като година и половина по-късно брат му е върнат от Гърция чрез българската легация, Кюлюмов отново е назначен в ДС и продължава безпроблемно кариерата си.

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Интересен е и конфликтът между Митка Гръбчева, партизанка и съпруга на един от първите началник на УБО ген. Димитър Гръбчев, и Мирчо Спасов, зам.-министър на вътрешните работи, известен като дясната ръка на Тодор Живков в МВР-ДС. Дватамата влизат в изключително дълбок конфликт в края на 40-те и началото на 50-те години, който стига до тежка „война“, ако мога така да се изразя.

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

Тогава Мирчо Спасов е на ръба да влезе в графата „репресиран“ – срещу него протичат много сериозни спецпроверки, които заплашват да провалят кариерата му. Той също има множество простъпки, добре известни на ръководството, наказван е многократно заради „своеволие“, но това по никакъв начин не се отразява на израстването му. В неговото ЛКД, са описани, например, най-малко три случая на оплаквания на граждани, в чиито домове той е нахълтвал късно вечерта в нетрезво състояние. Тези, които се оплакват, са или партийни членове, или офицери, можем само да гадаем колко са случаите, в които хората не са посмели да се оплачат.

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Между другото е важно да се отбележи, че Митка Гръбчева работи в ДС до септември 1947 г. и не е била началник в отдела за външно наблюдение до 1960 г., както твърди в своите книги за ДС бившият началник на 06 отдел на Шесто управление о.р. кап. Димитър Иванов. В кадровото й дело е налична заповед от 2 ноември 1970 г., с която Гръбчева е назначена повторно в ДС на действителна военна служба като началник на отделение на неразпределените длъжности и й се присвоява военно звание полковник. На следващия ден обаче е уволнена. Явно единствената цел на това назначение е да стане полковник от запаса, защото тя е пенсионирана като АБПФК.

Общо колко лични кадрови дела на ръководители в ДС сте включили в книгата?

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Общо са представени професионалните биографии на 47 души. Иначе, както казахме в началото, сме прочели много повече кадрови дела, като кратки справки за някои от ръководителите сме включили в студията.

Ако трябва да обобщите какво е основното послание на вашето изследване към читателите?

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Според мен три са нещата, които си заслужава да отбележим. Първото е, че се опровергава митът за професионализма на ДС, за който толкова пламенно говорят след промените повечето от бившите й офицери. Второто се отнася за наследството на ДС, което може да се търси както в службите за сигурност на посткомунистическа България (за това вече толкова е говорено!), така и във влиянието на нейната институционална култура върху цялото общество, но нека Момчил

да продължи по този въпрос.

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Второто заключение е, че силата на Държавна сигурност в комунизма се основава не на професионализма на служителите, а на произвола на системата, благодарение на който се държи в страх цялото общество. А третото послание е за антимеритократичността на Държавна сигурност и съответно как тази антимеритократичност се разпростира в публичното пространство на живота след 1989-1990 г., включително и в частния бизнес. Според мен това е един от проблемите на България и до момента.

Тук ще направя две уговорки. Още като започнахме книгата целта ни беше да насочим вниманието към офицерите на ДС, т.е. хората, управляващи системата. Над тях обаче има още едно ниво. То не е предмет на книгата, но присъства навсякъде. Става дума за партийното ръководство. С уточнението, че ръководният ешелон на ДС практически се прелива в партийното ръководство. Дългогодишните зам.-министри на вътрешните работи генералите Григор Шопов и Мирчо Спасов са колкото шефове на системата, толкова и част от ЦК и партийния комитет на МВР–ДС. Това важи и за първия началник на Шесто управление Борис Манов и за други.

Втората също така важна уговорка е, че 25 години след края на комунизма ние продължаваме да говорим за биографиите на щатните служители на ДС, да спорим за секретните сътрудници, докато публичният акцент би трябвало да е насочен към жертвите на режима и техните наследници. Вашият нов сайт pametbg.com е един прекрасен пример, че се работи и в тази посока. Ние имаме съзнание и за това.

Последен въпрос, който не е толкова маловажен. Получихте ли необходимото съдействие за изследването от Комисията по досиетата за достъп до тези документи и как сте подхождали към информацията от личен или интимен характер, защото знам, че ДС е събирала и такава информация дори за своите служители?

МАРИЯ ДЕРМЕНДЖИЕВА: – Абсолютно. Получихме необходимото разбиране, подкрепа и съдействие.

Написано от Христо Христов
Понеделник, 08 Февруари 2016 09:36

МОМЧИЛ МЕТОДИЕВ: – Важно е да се подчертае, че ние предлагаме професионални биографии на лицата, ръководили ДС, а не лични биографии. В ЛКД-та се натъкнахме на някои доста лични подробности, включително и от интимен характер, които присъстват в спецпроверките или в рапорти на самите служители. От самото начало се бяхме разбрали такива подробности, засягащи личния живот на съответния човек да не бъдат включвани в книгата. Те не са били и цел на нашето изследване. Роднини, включително съпруги и деца, сме споменавали само в случаите, когато това е свързано със системата, или те са придобили публичност след 1989 г.